

ПАРТИСИПАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ: ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

Висвітлено питання щодо змісту поняття “партисипативна демократія”, проаналізовано історичні особливості становлення і розвитку ідеї партисипації в науковому дискурсі XIX-XX ст. провідних політологічних шкіл Сполучених Штатів Америки.

Ключові слова: партисипація, демократія, партисипативна демократія, публічне урядування, суверенітет, легітиміація, примус, авторитет, право.

The concept of “Participatory Democracy” has been investigated, the historical features of formation and development of ideas of participation in scientific discourse of leading political schools of the United States of the XIX-XX centuries has been analysed.

Key words: participation, democracy, participatory democracy, public administration, sovereignty, legitimacy, coercion, authority, legislature.

У словниках і довідниках з політології та історії політичних учень, термін “партисипативна демократія” (Participatory Democracy) здебільшого розглядається як процес залучення широкого кола учасників до формування та функціонування відповідних політичних систем. Етимологічне коріння терміну “демократія” (гр. Demo і Kratos) ґрунтується на тому, що пересічна людина прибуває при владі і таким чином всі громадяни залучені до процесу державного управління. Утім, традиційні представницькі демократії прагнуть обмежити участь громадян у голосуванні, в результаті чого фактичне управління державними справами здійснюється політиками [1].

Якщо виходити із історії “демократичного руху”, то можна згадати лише нетривалий період існування принципу безпосередньої участі громадян в управлінні державою. Таким яскравим прикладом був демократичний режим, сформований у м. Афіни (Давня Греція) у V ст. до н.е. Саме в цей час після смерті Ефіальта лідером демократичної партії стає Перикл. Прагнучи залучитись підтримкою “демосу” у протистоянні із Кімоном та Фукідідом, він йде на певні поступки, а саме: вводиться винагорода за здійснення громадських обов’язків, що дозволяє долучатись до процесу управління полісом малозабезпеченим верствам населення (оплата магістратур); запроваджується Народне зібрання, наділене як адміністративною, законодавчою, так і судовою владою; починає розгортатись інститут політичного лідерства, адже до повноважень Народного зібрання входило прийняття офіційних постанов (екклесій) і саме тому, хто краще інших міг переконати “демос”, тому надавалось право публічного виступу [2, с. 45–49]. Наступні кроки в розвитку демократичної форми правління в Афінах були пов’язані із поділом публічної влади між Народним зібранням, судом присяжних і номофетатами. Формування такої системи стримувань і противаг сприяло зміцненню політичної стабільності і формуванню демократичного режиму. Утім така форма правління показала себе дієздатною лише незначний проміжок часу – із останньої третини V до половини IV ст. до н. е., поступивши своє місце аристократичній формі державного устрою.

Подібний екскурс в історію дозволяє зробити висновки стосовно трансформації принципу безпосередньої участі громадян в управлінні державою від представницької демократії до так званої “партисипативної моделі”, яка певним чином віддзеркалює засадничий принцип більш широкого залучення громадян до процесу публічного урядування. Саме цей концепт утілює ідею рівних можливостей для всіх членів суспільства у процесах прийняття публічних рішень і прагне розширити коло зацікавлених осіб, які мають доступ до таких можливостей. Деякі вчені стверджують, що для запровадження принципу безпосередньої участі громадян в управлінні державою необхідною умовою має бути розвинуте громадянське суспільство, засноване на довірі, де сильні неурядові громадські організації є необхідною умовою для появи громадянської позиції [3]. Ці вчені, як правило, особливу увагу приділяють ціннісним поділом між суспільною і формально-політичною сферами.

Питання, що пов’язані з природою влади та її формами, досліджуються вже досить давно. Існує багато напрацювань із теорії демократії та трансформації демократичних форм правління, утім, виходячи із поставленої у статті проблеми, для аналізу обрані напрацювання політологічних наукових шкіл США, в яких започатковано дискурс щодо моделі партисипативної демократії. У цій роботі ми спираємось на напрацювання А. Де Токвіля, Е. Форнера, А. Кауфмана, Дж. Дьюї, Р. Уестбрука, П. Фрейре, Р. Ейслера, Аль Хабера, М. Хаубена та ін.

Невирішеною частиною на сьогодні залишається теоретичне питання щодо особливостей виникнення і розвитку теорії партисипативної демократії.

Метою цієї роботи є дослідження трансформації змісту поняття “партисипативна демократія”, а також окреслення історичних особливостей становлення і розвитку цієї теорії.

Цікавими, з точки зору розуміння теоретичних підвалин партисипативної демократії, є наукові дискусії, що точились між різними академічними школами США, де завжди було протистояння між ідеєю демократії та елітарності. Алексіс де Токвіль, аналізуючи події 1830-х рр., зазначає, що участь у

політичному житті громадян була обмеженою, і лише незначні владні повноваження були зосереджені в органах місцевої влади. Після громадянської війни США зазнали одну з найглибших економічних революцій, ніж у будь-якій іншій країні світу. За словами історика Е. Форнера, величезне зростання юридичних осіб, безпрецедентна концентрація приватної власності і швидке розгортання міст за рахунок робітників-іммігрантів змінило американську демократію [4]. Варто також зазначити, ще до початку двадцятого століття інтелектуали всерйоз обговорювали принципи демократії Джефферсона, засновані на суспільстві масового споживання, поєднанні засобів масової інформації й імперіалістичного уряду.

Деякі науковці визнавали, що складність і масштаби промислового суспільства потребують ефективного управління. Дж. Дьюї був один з провідних інтелектуалів, які прагнули підтвердити демократичні ідеали нової епохи. Він стверджував, що демократичні громадські організації є кращим зразком культури для забезпечення повного розвитку та вираження унікальних здатностей кожної людини і забезпечення її життєвих цілей. Навіть у складних промислових суспільствах, де політичні та економічні рішення ставали все більш технічним, безособистісними і далекоюсяжними, люди мали відчувати, що вони є певною цінністю, згуртованістю. Дьюї стверджував, що справжня демократія передбачає набагато більше, ніж просто періодично голосувати за політиків, адже це не вимагає інтелектуальних зусиль. Утім активна участь у формуванні цінностей, які регулюють суспільне життя, є основою справжньої демократичної форми правління. Він наполягав на тому, що всі ті, хто страждають від соціальної нерівності, повинні мати частку у виробництві та управлінні власністю [5].

Біограф Р. Уестбрук, наполягає на тому, що серед ліберальної інтелігенції ХХ ст. Дж. Дьюї був найважливішим прихильником партисипативної демократії. Його ідеї були похідними для напрацювань професора філософії Мічиганського університету А. Кауфмана та інших засновників організації “Студенти за демократичне суспільство”. Ідеї Кауфмана щодо представницької демократії взяті безпосередньо з робіт Дж. Дьюї, написаних у 1920-х і 30-х рр. ХХ ст. Він запозичує цей термін для ствердження, що демократія як вона міститься в звичайному ліберальному дискурсі є занадто обмеженою і зводиться лише до виборчого права, лишаючи таку складову, як ринок вільних ідей. У 1962 р., натхненний цією критикою основ лібералізму, радикальний соціолог С. Райт і його колеги розробили “Порт-Гуронську заяву”, своєрідний маніфест нового студентського руху. Ця заява стає своєрідним прикладом демократичного ідеалізму. Ось один уривок, який втілює її політичний зміст: “Як спільнота ми прагнемо створення партисипативної демократії, що визначається двома складовими: пайовою участю в тих соціальних рішеннях, що визначають якість і напрямок життя суспільства; незалежністю від уряду засобів масової інформації. У партисипативній демократії політичне життя ґрунтується на кількох принципах: процес прийняття політичних рішень, заснований на залученні широкого кола зацікавлених сторін; політика розглядається як мистецтво колективно створювати систему соціальних відносин; політика має функцію об’єднання людей у спільноти, при цьому забезпечує невтручання її в особисте життя; політичний порядок має сприяти вільному вияву особистої образи і суспільним прагненням; протилежні точки зору повинні бути організовані таким чином, щоб сприяти процесу досягнення цілей” [6].

Наступним кроком термін “партисипативна демократія” було використано вченими, які прагнули повернути сутність демократичного ідеалізму в суспільство. Вони вважали таке повернення протиотрутою від технократії і представили теорію оновленої віри в інтелект і моральне мислення простих громадян. Хайден і Флак стали передвісниками американських ідеалів, а скоріше, батьками американської демократичної ідеології. Порт-Гурон, на їхню думку, стала важливою віхою в пошуках справжнього американського радикалізму, що сприяло зростанню егалітарної, майже анархічної віри в демократію [7]. Спільне прийняття рішень, формування колективів анархістів, а також активізація квакерів, міські збори і навіть “чутливість політики” – ось наслідки цієї заяви. Можливо, найважливішою спадщиною Порт-Гурону є той факт, що ця заява започаткувала в науковому дискурсі термін “партисипативна демократія”. Це мало сенс у тому, що звичайні люди робили історію, не чекаючи рішень уряду або традиційних масових зрушень. Поняття було використано для визначення способів організації (децентралізації, консенсусу, методів прийняття рішень, керівництва, уникнення бюрократизму) влади, що насамперед на практиці призвело до соціальної трансформації суспільних інститутів.

Однією з ключових ідей у теорії “партисипативної демократії” є перехід від глобалізованого суспільства, де переважають еліти, до децентралізованого. Ми повинні навчитися бачити соціальні ієрархії, – зазначають І. Ілліч і П. Фрейре, – як відбуваються процеси державотворення. Попередники навчили нас, що репресивні установи не є фіксованими за своєю природою, і це не повинно бути само собою зрозумілим, через те, що всі людські істоти мають переваги і заслуговують право на участь у прийнятті публічних рішень, і тут репресивна влада починає втрачати силу [8]. Через об’єктив партисипативної демократії, наприклад, можна побачити, що люди не повинні бути організовані в класи і відсортовані начебто вони були виготовлені під зразок. Це радикальна новина для тих, хто приймає безжалостний режим стандартизації та відповідальність для тих, хто формує тренди сучасної освіти. Р. Ейслер стверджує, що суспільство робить вибір як розподілити владу, що немає нічого природного або неминучого в репресивних ієрархіях. Вона аналізувала цінності і переконання, що є загальними для всіх соціальних інститутів, від інтимних відносин з державою, знайшовши чітке розходження між тим, що називається “Dominator” культурних моделей (товариства, переконання насильством, авторитаризм, гендерна нерівність) і “Participatory”, тобто модель орієнтації (суспільства, що ґрунтуються на співпраці, заохочені і рівності) [9]. Dominator-культури

започатковують протистояння між людьми із тим, щоб створювати чіткі соціальні ієрархії, формувати в людей у більш-менш цінні соціальні позиції; Participatory-культури спрямовані на формування зв'язку між людьми в різних громадах, де кожен сильний робить свою справу, а слабкіші знаходять допомогу і підтримку в міру необхідності. У будь-якому Dominator-орієнтованому суспільстві можна знайти ієрархії домінування, які обмежують окремі вирази і придушують опір, у той час, коли Participatory-суспільства підтримують ієрархії актуалізації, сприяють організації суспільних інститутів, які максимізують колективну владу для досягнення спільних результатів. Для практики представницької демократії, – зазначає Ріана Ейслер, – потрібна відповідна культура, запроваджена в сім'ях, невеликих організаціях, школах, спільних підприємствах, що створює основу для партнерства, оскільки вона починає зміщуватися суспільні цінності, переконання та очікування [Там же].

Партисипативна демократія – не утопічний ідеал, що суперечить людській природі, а навпаки, зразок людських відносин. Здається, що швидка індустріалізація, а потім раптова поява технології масових комунікацій примушує застосування Dominator-культур. Але повстання 1960-х рр. стали точкою відліку нового партисипативного бачення. Вдалося зробити кілька речей. По-перше, повстання чітко визначило ключові проблеми американської демократії; по-друге, суспільство прийшло до розуміння того, що в теорії і практиці існують суттєві відмінності. Піонерам партисипативного руху здавалось, що необхідно лише знайти кошти, щоб зробити суспільні трансформації, не обмірковуючи, як провести зміни в їх власному житті.

Ідея партисипативної демократії знаходить своє втілення у формуванні так званих вільних соціальних мереж. Аль Хабер стверджує, що чим доступнішими будуть відкриті системи зв'язку і інформація, які люди можуть використовувати для спілкування, тим більш згуртованим буде суспільство. Така система має закласти основу для радикального демократичного руху в Америці. Хабер і Хайден зрозуміли, що механізми громадського об'єднання мають бути створені, і саме через них політична інформація може бути передаватися усім громадянам і заохочувати участь у політичному житті країни. За їхньою ініціативою створюється Міжнародна громадська мережа зв'язку – або NET. Ця мережа та засоби доступу до неї почали розроблятися наприкінці 1960-х рр. У 1969 р. з'явився перший вузол ARPANET, наступним кроком стала поява в 1979 р. Usenet. Обидва новаторські експерименти у використанні комп'ютерів полегшили людське спілкування. ARPANET, яка була прототипом сьогоденних інтернету і Usenet, що продовжує зростати і розширюватися по всьому світу, і є частиною глобальної комп'ютерної системи зв'язку. Демократія і свобода не є чарівним даром і мають коріння в історичному досвіді, вони не завжди можуть виникнути в будь-якому суспільстві і в будь-який час. Це процеси, що потребують розвитку і сприяння. М. Хаубен пише, що он-лайн користувачі є частиною світової культури і вважають себе громадянами світу. Це глобальний громадянин чистої культури або Netizen. Ті, хто стали користувачами мережі, отримують більше контролю над власним життям і світом навколо них. Тим не менш, доступ до цього світу повинен поширюватися, щоб мати більший вплив на більшу кількість людей [10].

Розвиток інтернету і Usenet є інвестицією в партисипативну демократію. Ці нові технології долають перешкоди, що заважають здійсненню безпосередньої демократії. Форуми інтернет-зв'язку надають можливість обговорення нагальних проблем сьогодення. Телеконференції Usenet сприяють обміну думками і власними позиціями. Обговорення відбувається в конкретний час і в конкретному місці. Поточні новини Usenet і їхні розсилки доводять, що громадяни можуть виконувати свою повсякденну роботу і брати участь в обговореннях політичних питань.

Література:

1. Вікіпедія : [вільна енциклопедія]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%BD%D0%BE%>.
2. Меланченко И. В. Афинская демократия: государственное устройство и политический режим Афин в правовых, исторических, социологических терминах / И. В. Меланченко. – М. : Крафт+, 2007. – 240 с.
3. Flacks Richard. On the Uses of Participatory Democracy / Richard Flacks In Dissent. – 1966. – November. – № 13. – P. 701–708. Reprinted in The American Left. Edited by Loren Baritz. – P. 397–405.
4. Eric Foner. The Story of American. Freedom Foner Eric. – New York : W. W. Norton /, 1998. – P. 116.
5. John Dewey. Dewey quote from a 1937 lecture, “Democracy and Educational Administration,” excerpt in Joseph Ratner, ed., Intelligence in the Modern World / John Dewey : John Dewey’s Philosophy. – New York : Modern Library. – 1939. – P. 400–401.
6. Robert Westbrook. John Dewey and American Democracy / Robert Westbrook // Ithaca : Cornell University Press, 1991. – P. xiv-xv.
7. Tom Hayden. “The Port Huron Statement at 40” / Tom Hayden, Dick Flacks The Nation, August 5, 2002. – Режим доступу : www.thenation.com/doc.mhtml?i=20020805&c=1&s=hayden.
8. Freiburger Paul. Fire in the Valley / Paul Freiburger, Michael Swaine // The Making of the Personal Computer. Osborne : McGraw-Hill. Berkeley, 1984.
9. Riane Eisler. The Chalice and the Blade: Our History, Our Future.– New York: HarperCollins, 1987, and Tomorrow’s Children: A Blueprint for Partnership Education in the 21st Century. Boulder, CO: Westview Press, 2000.

10. *Hauben, Michael*. Culture and Communication: The interplay in the new public commons – Usenet and Community. – 1995. – Режим доступу : <http://www.columbia.edu/~hauben/CS/usenet-culture.txt>.

Надійшла до редакції 07.10.2010 р.